

Інтеграція публічних бібліотек: співпраця, взаємодія (з досвіду бібліотек різних країн)

Сьогодні в суспільстві ще існує уявлення про бібліотеки як про установи з усталеними традиціями й формами роботи, однак ці заклади постійно змінюються, будуючи свою діяльність відповідно до перетворень, що відбуваються в країні. Особливо це стосується публічних бібліотек, на діяльність яких за роки незалежності вплинули становлення місцевого самоврядування, впровадження у бібліотечну роботу сучасних технологій, використання інформаційно-комунікаційних засобів і т. ін. Це не тільки змінило форми надання інформації та доступ до неї користувачів, а й сприяло трансформації організаційної структури бібліотечних закладів, появі нових модифікацій публічних бібліотек (публічно-шкільних, бібліотек-музеїв, клубів-бібліотек).

Сьогодні в багатьох країнах бібліотеки стикаються з економічними труднощами, кризою читання. Для розв'язання цих проблем дедалі частіше створюються т. зв. інтегровані бібліотеки, які є прикладом нових форм співпраці між публічною та спеціальною бібліотеками. Здебільшого основою для формування інтегрованих бібліотек є кооперація, тобто об'єднання ресурсів таким чином, щоб учасники отримували принципово нові можливості для виконання будь-якої своєї функції.

Взаємодія закладів на основі кооперації здійснюється, як правило, у відносно простих формах і добровільно. Вони діють за принципом об'єднання професійних зусиль, координації дій щодо раціонального використання інформаційних і кадрових ресурсів, обопільного розширення пропонованих послуг. Так, у північних країнах Європи та США є приклади об'єднання громадських і наукових бібліотек, бібліотек для дітей зі шкільними, шкільних із публічними (муніципальними чи сільськими). На жаль, не завжди є змога використовувати зарубіжний досвід – через відмінності у засадах діяльності публічних бібліотек, у їхньому відомчому підпорядкуванні тощо (наприклад, у Фінляндії, Ісландії публічні бібліотеки відносяться до сфери впливу Міністерства освіти). Тому для вітчизняних бібліотек важливим є не сліпе копіювання чужих напрацювань, а врахування у своїй діяльності світових тенденцій та набутого досвіду.

Польща. Яскравим прикладом ґрунтовного вивчення питання економічної та соціальної ефективності функціонування об'єднаної бібліотеки змішаного типу стали спеціальні дослідження, що неодноразово проводилися в Польщі впродовж 30 років. Під час цих розвідок вивчався стан організації та функціонування публічно-шкільних бібліотек.

У 1972 р. в Польщі на базі книгозбірень для дітей розпочалося створення бібліотечної моделі нового типу – публічно-шкільної бібліотеки. Процес об'єднання книгозбірень двох типів збігся у часі з реорганізацією початкових шкіл на селі.

У 1985 р. Інститутом книги та читання Національної бібліотеки Польщі (далі – інститут) було проведено дослідження діяльності публічних бібліотек для дітей. Воно показало, що загалом на той час у країні функціонувала 161 така книгозбірня, з них 50 були публічно-шкільними. У результаті розвідки було окреслено характерні недоліки, притаманні публічно-шкільним бібліотекам, серед них:

- відсутність чіткого розмежування та визначення функцій обох типів бібліотек;

- нерозробленість методики зіставлення результатів роботи публічної, шкільної бібліотеки та публічно-шкільної книгозбірні.

Розпочате в 1993 р. інститутом дослідження, що збіглося в часі з реформами в адміністративному устрої Польщі, проводилося з метою визначення впливу цих перетворень на організацію, діяльність публічних бібліотек. Тоді було проведено опитування користувачів з різних аспектів організації бібліотечного обслуговування в публічно-шкільних бібліотеках, вивчено думку бібліотечних фахівців (з міських, районних і сільських книгозбірень) щодо наслідків об'єднання публічної та шкільної бібліотек у сільській місцевості, а також з'ясовано, що змінилося на краще, а які недоліки стали типовими.

Респонденти міських бібліотек, не маючи чіткого уявлення про умови існування публічно-шкільних книгозбірень, їхні приміщення, персонал, позитивно оцінили процес інтеграції публічних і шкільних бібліотек у сільській місцевості. Ідеальною назвали книгозбірню, яка має зручний читальний зал з відкритим доступом до великої кількості газет і журналів, у якій надаються послуги з ксерокопіювання та яка виконує свої культурно-просвітницькі функції.

Але опитані вчителі шкіл, де було створено публічно-шкільні книгозбірні, негативно оцінювали об'єднання бібліотек через втрату робочого місця для себе і додаткового джерела фінансування (у Польщі вчителі часто-густо суміщають дві посади).

У деяких випадках об'єднання філії публічної бібліотеки зі шкільною книгозбірнею було прийнято схвально, тому що в об'єднанні брав участь невеликий філіал з маленькою кількістю дорослих читачів, якому загрожувало закриття. Перехід під протекцію школи захистив такі бібліотеки від ліквідації. Але були випадки, коли до шкіл перейшли всі філії великої

міської бібліотеки та роботу в публічно-шкільних бібліотеках отримали винятково вчителі. Тому тема створення робочих місць для окремих професійних груп домінувала у відповідях респондентів.

На думку деяких опитаних, утрата публічною бібліотекою власного приміщення спричинила втрату самостійності та незалежності філії. Було визнано, що нагальною потребою є визначення юридичного статусу публічно-шкільної бібліотеки, і пов'язано це насамперед із процесом об'єднання книжкових колекцій.

Цікаві результати отримано внаслідок вивчення діяльності публічно-шкільних бібліотек, здійсненого Інститутом у 1998 р. Анкетуванням було охоплено працівників 400 публічно-шкільних бібліотек Польщі, які відповіли на низку запитань:

– Як змінилися соціальні функції публічних бібліотек, що об'єдналися із шкільними?

– Як ці зміни вплинули на уявлення користувачів щодо функціонування бібліотек?

– Що робить публічно-шкільну бібліотеку особливою серед інших видів бібліотек?

Серед головних причин створення публічно-шкільних бібліотек було відзначено економічні чинники, наявність кращого приміщення (у публічній бібліотеці або у школі), думку місцевої громади. Публічно-шкільна бібліотека часто-густо функціонує в сільському середовищі і залишається філією муніципальної бібліотеки. Важливими факторами є доступність до об'єднаної бібліотеки та режим її роботи (ці заклади розміщуються найчастіше в школах, працюють п'ять днів на тиждень). Двома основними категоріями користувачів є діти, молодь, учителі та місцеві жителі. Друга категорія користувачів зазвичай невелика і має тенденцію до скорочення.

Отже, незважаючи на теоретичне вирішення завдань, публічні бібліотеки втрачають свій універсальний характер, не виправдовуючи очікувань дорослих користувачів. Основну вигоду від об'єднання мають діти та шкільна молодь.

У результаті аналізу анкет було зафіксовано існування трьох типів публічно-шкільних бібліотек.

Перший тип – інтегровані заклади, що здійснюють свою діяльність відповідно до угоди, мають об'єднаний книжковий фонд, каталог, спільний (хоча й не завжди) інвентар, уніфіковану документацію з обліку користувачів і книжкового фонду, персонал, який має чітко розподілені обов'язки.

Другий тип – книгозбірні, у яких зв'язки між структурно об'єднаними підрозділами чітко не визначено. Вони мають два підтипи: для одного

характерне окреме проведення інвентарних обліків, для іншого – спільне комплектування.

Третій тип – так звані федерації, у яких об'єднані заклади є достатньо автономними і мають більше відмінностей, ніж схожих рис. Їхня взаємодія здебільшого має одноразовий характер, а діяльності притаманна паралельність, свобода в прийнятті рішень.

Загалом же в результаті дослідження виявлено негативне сприйняття респондентами функціонування публічно-шкільних бібліотек. У 2012 р. проведено чергове дослідження функціонування публічно-шкільних бібліотек. Науковці інституту порівнювали сучасні показники з даними, отриманими ще в 1999 р. На основі цієї розвідки було розроблено пропозиції щодо внесення змін до закону про організацію та ведення культурної діяльності.

Анкетуванням було охоплено всі публічно-шкільні бібліотеки Польщі. Встановлено, що 44 % з них діють на підставі угод між філіями муніципальних бібліотек і бібліотеками початкових шкіл; 56 % – між адміністрацією муніципальної бібліотеки та адміністрацією школи. В основу всіх угод було покладено головні принципи організації та функціонування об'єднаної бібліотеки: зобов'язання щодо утримання приміщення, працевлаштування персоналу, спільне використання книжкового фонду тощо. Раціоналізм, притаманний процесу об'єднання бібліотек, ґрунтувався на такому гаслі: «Ми (школа) – маємо приміщення, ви (філія публічної бібліотеки) – маєте кращий універсальний, багатогалузевий книжковий фонд».

Об'єднані книгозбірні найчастіше розміщуються в приміщеннях шкільних бібліотек (56 %) площею до 85 кв. м. Тільки третина досліджуваних бібліотек мають у розпорядженні читальний зал. Також у них не завжди зручний режим роботи для дорослого населення. Майже в 60 % бібліотек, щоб потрапити в заклад, потрібно пройти через школу, тобто відсутній окремий вхід, необхідний для дорослих читачів.

Анкетування також показало, що книжкові зібрання публічно-шкільних бібліотек у відсотковому співвідношенні здебільшого орієнтовані на доросле населення, що не давало змоги повною мірою задовольняти читацькі потреби основної категорії користувачів цих книгозбірень – дітей та школярів. Позитивним було те, що у 80 % бібліотек нового типу на час дослідження було організовано автоматизовані робочі місця для користувачів, а 64 % мали доступ до Інтернету.

Польські фахівці дійшли висновку, що спроби дослідити діяльність публічно-шкільних бібліотек окреслили невідповідність методів,

застосованих у методології проведення досліджень. Показники якості, за якими можна визначити обґрунтування існування публічно-шкільних бібліотек, залишилися не визначеними; питання працевлаштування фахівців та уніфікації даних бібліотечної статистики не врегульовано. Вочевидь проблема виявилася набагато глибшою, ніж просто гостра потреба створити більш економну модель бібліотечного обслуговування в сільській місцевості (*Талалаєвська М. Інтеграція публічних бібліотек: співпраця, взаємодія (з досвіду бібліотек різних країн) // Бібліотечна планета. – 2014. – № 2. – С. 27–29).*